

Prof. Dr. Mehmet Özmen
Armağanı

Editörler

Nurettin Demir - Faruk Yıldırım

Adana 2014

Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı
Editörler: Nurettin Demir - Faruk Yıldırım

© Bu kitapta basılan makalelerin yayın hakları yazarlarına aittir.
Makaleler, yazarlarının izni olmadan basılı veya elektronik olarak çoğaltılamaz, başka dile çevrilemez.

ISBN: 978-975-487-196-8

Kapak Tasarım: Emine Ağırbaş
Baskı: Çukurova Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü

İsteme Adresi: Çukurova Üniversitesi
Basın ve Halkla İlişkiler Bürosu
Balcalı/ADANA
Mail: basin-halk@cu.edu.tr
Tel. : 0 322 338 71 14

Türk Hukuk Dili Üzerine Araştırmalar II: Söylem Tipleri Üzerine Bir İnceleme

İbrahim Ahmet Aydemir, Hacettepe Üniversitesi

0. Giriş

Bu makale, modern Türk hukuk dilinde kullanılan söylem tiplerini metin-dilbilimsel açıdan betimleyen eşzamanlı bir çalışmadır. Burada metin-dilbilimsel bir kavram olarak kullanılan *söylem* (Diskurs), “yapısalcı bir yaklaşıma göre tümce ötesi, tümceden büyük dil birimi” anlamında kullanılmakta ve hem yazılı söylemi hem de sözlü söylemi kapsamaktadır (İmer [vd.] 2011: 227). Bir terim olarak *söylem tipleri* (Diskurstypen) ise, münferit birliklerin – ton işaretine bağlı olarak – başka bir işlevsel rol oynadıkları, yani yapısal değerlerinin birini veya diğerini *güncelledikleri* bir dizi “ton türü”dür (Johanson 1971: 77). Ampirik olan ve dilbilimsel değerlerle karıştırılmaması gereken Johanson’un bu sınıflandırması, birbiriyle rekabet edebilen envanter birimlerinin belirlenmesi yoluyla görünüş değerlerinin ortaya çıkışını izaha yöneliktir (Johanson 1971: 77). Schönig ise bitimli biçimlerin, söylem tiplerinde hem diyagnostik (diagnostisch) hem de anlatısal (erzählend) olabildiklerini ileri sürmektedir (1997: 41). Aynı şekilde Rentsch de söylem tiplerinin morfolojik açıdan kapalı bir sisteme sahip olmadıklarını, *keyfi* (arbiträr) olarak kullanıldıklarını, ancak genelleştirilebilen performans şemaları oluşturduklarını ifade etmiştir (2005: 47).

Bu çalışmanın temel amacı, Türkçede *zaman*, *görünüş* ve *kiplik* temelinde değişik işlevleri olan bitimli biçimlerin (finite Einheiten), yani geleneksel gramerdeki ifadesiyle “şekil ve zaman ekleri”nin hukuk metinlerinde birer söylem tipi olarak üstlendikleri işlevleri irdelemek ve bu söylem tiplerinin metin-dilbilimsel bir betimlemesini yapmaktır. Daha önceki çalışmamızda (Aydemir 2012) Türk hukuk dilinin tipik özellikleri, söz varlığı ve sözdizimi üzerinde ayrıntılı olarak durmuştuk. Bu çalışmada ise, hukuksal söylemin hâkim olduğu yazılı hukuk metinleri bağlamında söylem tiplerini değişik bir perspektiften betimlemek istedik. Bunu yaparken, şu sorulara cevap bulmak istedik: a) Yazılı hukuk metinlerinde hangi söylem tipleri vardır? Bu söylem tiplerinin kullanımı keyfilik mi yoksa zorunluluk mudur? Söylem tipleri arasında farklar var mıdır? Bu söylem tiplerinin kullanım sıklık dereceleri nedir? Söylem tiplerine göre hukuk metinleri nasıl sınıflandırılabilir? Söylem tiplerinin karışık kullanıldığı durumlar nasıl betimlenebilir?

Bu inceleme kapsamında değişik türde güncel hukuk metinleri (mahkeme kararları, iddianameler, yasa metinleri, kararnameler, tutanaklar vb.) taranarak veriler toplanmış, daha sonra bu veriler kuramsal temelde analiz edilip metin-dilbilimsel açıdan betimlenmiştir. Bu betimlemenin teorik alt yapısını metin-dilbilimsel araştırmalar (Busse 1992, Brinker 2001, Weinrich 2001) ile dilbilimsel Türkoloji alanında yapılan çalışmalar (Johanson 1971, 2007, Schönig 1997, Rentzsch 2005, Aydemir 2010, 2012) oluşturmaktadır.

1. Teorik Arkaplane ve Terminolojiye Dair

Türkçede bitimli biçimler, hem *gösterimsel* (deiktisch) hem de *gösterimsel olmayan* (nondeiktisch) bir zaman ilişkisi bildirebilir.¹ Gösterimsel zaman ilişkisinde, konuşucunun bulunduğu *şimdi noktası* (K noktası) temel alınarak olayın zaman çizgisindeki lokalizasyon noktası, yani *belirleme noktası* (B noktası) tespit edilir (bk. Aydemir 2010: 12-14). Buna göre *geçmiş zaman*, B noktasının K noktasından önce olduğunu, *şimdiki zaman* ise K noktası ile B noktasının zamansal olarak örtüşmesini ifade eder. Bu gösterimsel zaman ilişkisi, bitimli biçimlerin *konuşma* (Besprechung) bağlamındaki işlevlerini gösterir. Gösterimsel olmayan zaman ilişkisinde ise, K noktası temel alınmaz, bunun yerine göreceli bir *yöneliş noktası* (Y noktası) baz alınır ve buna göre olayların birbiriyle olan zamansal ilişkileri vurgulanır (bk. Aydemir 2010: 13). Bu tür bir zaman ilişkisi daha çok *anlatı* (Erzählung) bağlamında söz konusu olur. İşte Türkçedeki bitimli biçimler, hem *konuşma* (Besprechung) hem de *anlatı* (Erzählung) işlevinde karşımıza çıkabilir (Johanson 1971, Schönig 1997). Nitekim Johanson, bir geçmiş zaman biriminin konuşma ve anlatı kullanımları arasında pratikte kesin bir sınır olmadığını vurgulamaktadır (1971: 79). İşte bu çalışmada biz, ilgili biçimlerin yazılı hukuk metinlerindeki *anlatı* işlevini ele alınıp metin-dilbilimsel temelde inceleyeceğiz.

Bitimli biçimlerin en temel işlevlerinden başında, belli zamansal ve görünüşsel ilişkileri bildirmek gelmektedir. Mutlak zaman (absolute time)² anlamında Türkçede, *geçmiş zaman* (Anteriorität), *şimdiki zaman* (Präsens) ve *gelecek zaman* (Futur) ilişkisinden bahsedilebilir. Dilbilgisel anlamda "zaman"ın (Tempus) betimlenmesinde *zamansal karşıtlıkların* (temporale Oppositionen) önemi büyüktür. Bundan hareketle Türkçede şu temel zamansal karşıtlıktan söz edilebilir: *geçmişlik* (Anteriorität) : *geçmemişlik* (Nonanteriorität). Bu karşıtlık, temel cümle kuran birimlerin hem cümle bazında hem de metnin bütünselliği bağlamında üstlendikleri işlevlerin irdelenmesinde bir ayırıcı unsur olarak işlev görmektedir. Mesela Türkçede *di* tabanlı anlatıda, bir geçmişlikten söz edilirken *ir* tabanlı bir anlatıda ise *geçmemişlik* ön plana çıkmaktadır.

Zamansal karşıtlığın yanı sıra Türkçede *intraterminallik* : *postterminallik* anlamında bir *görünüşsel karşıtlık* (aspektuelle Opposition) daha vardır ki, bu,

¹ Buradaki *gösterimsel* terimi için bk. Comrie 1985: 14 ve Johanson 1994: 250.

² Buradaki "mutlak zaman" (absolute time) kavramı için bk. Comrie 1985: 36.

bitimli biçimlerin metinsellik bağlamındaki işlevlerinin betimlenmesinde önemli bir ayırıcı özelliktir. İntraterminallik, bir olayın başlangıç ve bitiş sınırları arasında, yani süreç safhasında gözlemlenmesini ifade eder (Johanson 2007: 188). Buna karşılık potterminallik, bir olayı, kritik sınırı aşıldıktan sonraki bir safhada gözlemlemeye imkân veren bakış açısını ifade eder (Johanson 1998: 44). Mesela *miş* birimi, olayı postterminal olarak yakalarken, *yor* birimi ise olayı süreç safhasında, yani başlangıç ve bitiş sınırları arasında yansıtır. İşte bu görünüşsel karşıtlıklar temelinde, hukuk metinlerindeki söylem tabanları ve söylem tipleri örnekler eşliğinde detaylıca irdelenecektir. Zira modern Türkçe metinler, bu görünüş-zaman işlevli söylem tipleri konusunda büyük bir seçenek sunmaktadır (Johanson 2007: 190).

3. Söylem Tabanları ve Söylem Tipleri

Johanson Türkçenin görünüş sistemini derinlemesine betimlediği eşsiz monografisinde (1971) sadece bitimli biçimlerin görünüşsel ve zamansal işlevlerini değil, aynı zamanda onların metinsellik bağlamındaki işlevlerini de ele almıştır. Bu eserinde Johanson, farklı bir model oluşturmuş ve bu modele göre bitimli biçimlerin söylem tabanları oluşturduğundan da söz etmiştir. Bu modele göre, Türkçede *söylem tabanları* (Diskursebenen) ve *söylem tipleri* (Diskurstypen) vardır (Johanson 1971: 76-84). Söylem tipleri, sözlü/yazılı söylemi oluşturan bitimli biçimleri ifade ederken, söylem tabanları, zamansal-görünüşsel karşıtlıklar temelinde birbirine yakın olan söylem tiplerinin oluşturduğu anlatı tabanlarını simgeler. Buna göre Türkçede *senkron haber* ($\emptyset$) *söylem tabanı* (*ir*, *yor*, *mektedir*) ve *tarihi anlatı söylem tabanı* (*di*, *miş*, *miştir*) olmak üzere iki temel söylem tabanı vardır (Johanson 1971: 77-82). Bu söylem tabanları bağlamında hukuk metinlerinde kullanılan söylem tipleri ise şunlardır:

- a) *di* söylem tipi
- b) *ir* söylem tipi
- c) *mektedir* söylem tipi
- d) *miştir* söylem tipi

Değişik metin türlerinde (örn. masal, roman, öykü, yazılı basın dili) hem *dolaylılık* (Indirektivität) bildirebilen hem de bir söylem tipi olarak işlev gören *miş*, hukuk metinlerinde ise söylem tipi olarak kullanılmamaktadır (Aydemir 2012: 29).³ Aynı şekilde belli bir kipsellik içeren *mişmiş* gibi birleşik biçimler de hukuk metinlerinde bir dolaylılık ya da anlatı birimi olarak yer almamaktadır.

³ Hukuk metinlerinde söylem tipi olarak kullanılmayan *miş*, çok az metinde (örneğin iddianamelerde) ise dolaylılık işlevinde karşımıza çıkmaktadır, örn. .... *tarihi itibarıyla vefat etmiş* (Şİ). Ancak bu çalışma kapsamında *miş*'in bu dolaylılık işlevi ele alınmayacaktır.

Bunun nedenleri arasında, hukuk metinlerinin stilistik özellikleri ile hukuk dilinin tipolojik ve kurumsal kullanım özellikleri sayılabilir.

4. *di* Söylem Tipi

Mutlak zaman anlamında geçmiş zaman bildiren *di* birimi, diyagnostik⁴ olmayan anlatı metinlerinde de belli bir *geçmişlik* (Vergangenes) ifade etmektedir; ancak bu, Johanson'un da ifade ettiği gibi, "göreceli bir geçmiş zaman" (relative Anteriorität) ilişkisidir (1971: 77). Buna göre bir olay, kritik sınırının ulaşılmış olması nedeniyle gerçekleşmiş kabul edilir. Johanson'un görünüş teorisi bağlamında bu *geçmişlik*, "tunc düşüncesi" (tunc-Idee) olarak ifade edilmekte ve "bir mesafelilik özelliği" olarak yorumlanmaktadır (1971: 81). Bu *geçmişlik* : *geçmemişlik* karşıtlığı anlamında da düşünülebilir. Bunun içindir ki *di* birimi, söylem tipleri içerisinde en farklı anlatı aracı olma özelliği taşımaktadır (Johanson 1971: 79, 1997: 190). *di* biriminin söylem tipi olarak kullanıldığı durumlarda, yani diyagnostik zaman ilişkisinin olmadığı durumlarda, sadece *göreceli geçmiş zaman* ilişkisi söz konusudur ve dolayısıyla anlatı metinlerinde bu birim, yerine göre başka bir biçimle rekabet edebilir, yani onun yerine başka bir birim kullanılabilir.

Johanson'un görünüş modeline göre *di*'nin görünüş değeri, *intraterminallik* : *postterminallik* karşıtlığının dışında kalan ve üçüncü bir bakış açısı olan *adterminallik* olarak verilmektedir. Nitekim Rentzsch, *di*'nin bu karşıtlık temelindeki görünüş değerinin ne postterminal (-POST) ne de intraterminal (-INTRA) olduğunu belirtmektedir (2005: 46). Bundan hareketle *di*, *adterminaldir* (+AD) ve bu bakış açısına göre olay, kritik sınırının ulaşıldığı noktada "total" olarak gözlemlenir (Johanson 1994: 258).

di birimi hukuk metinlerinde çok yaygın olarak kullanılan bir söylem tipidir. Mesela aşağıdaki örneklerde (mahkeme kararı, duruşma tutanağı) bir söylem tipi olan *di*, zamansal olarak *geçmişlik* : *geçmemişlik* karşıtlığı temelinde görece bir geçmiş zaman (relative Anteriorität) bildirmektedir. Görünüşsel açıdan ise bu söylem tipi, *intraterminallik* : *postterminallik* karşıtlığının dışında kalmakta ve sadece *adterminal* bir bakış açısı yansıtmaktadır:

(1) ... Rektörlüğünün ... günlü, ... sayılı yazısı ile gönderilen soruşturma dosyası, yukarıda belirtilen Kurul kararı ve şüpheli vekili itirazı Tetkik Hakimi ... açıklamaları dinlendikten sonra, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 53 üncü maddesi uyarınca incelendi;

Gereği görüşülüp düşünüldü:

⁴ Buradaki *diyagnostik* (diagnostisch) terimi, *tarihsel* : *güncel* karşıtlığı anlamında *günceli* ifade etmektedir (bk. Johanson 1971: 67).

Şüphelinin, üstüne atılı suçu işlediğini doğrulayacak ve hakkında kamu davasının açılmasını gerektirecek yeterli kanıtın dosyada mevcut olduğu anlaşıldığından, ... Rektörlüğünce oluşturulan Yetkili Kurulun ... günlü, ... sayılı lüzumu muhakeme kararının onanmasına, eylemine uyan Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 71 inci maddesi uyarınca yargılanmasına, yargılamanın ... Mahkemesinde yapılmasına, dosyanın ... Başsavcılığına, kararın birer örneğinin ... Rektörlüğüne ve itiraz eden vekiline gönderilmesine ... gününde oybirliğiyle karar verildi. (Metin 1)

(2) Belirli gün ve saatte duruşmaya mahsus salonda 3. celse açıldı. ...geldiler. Açık yargılamaya devam edildi. ...Katılanlardan soruldu. "...saniğin cezalandırılmasını istiyorum" dedi. "...talep ediyorum" dedi. ...'den soruldu. "...takdiri mahkemenize bırakıyorum" dedi. Dosya incelendi. Araştırılması gereken başka bir konunun kalmadığı anlaşıldı. Duruşmanın bittiği bildirildi. ...gerekçeleri ile anlatıldı. (Metin 2)

(3) Taraflar arasında görülen dava sonucunda verilen hükmün Yargıtay'ca incelenmesi davacı ve davalı tarafça istenilmiş olup, temyiz isteminin süresinde olduğu anlaşılacakla; dosya incelendi, dosyadaki belgeler okundu, rapor-tör üyenin açıklamaları dinlendi. Gereği görüşüldü. (Metin 3)

Ayrıca di birimi, örneğin iddianamelerin belli bölümlerinde – yani sanık/şüpheli ifadelerinin olduğu bölümlerde – de söylem tipi olarak kullanılmakta ve görece olarak büyük bir sıklıkta karşımıza çıkmaktadır. Tabii ki bu kullanım, metnin diyalog bölümlerinde görülmesi hasebiyle hukuksal söylemin ayrı bir türünü oluşturmakta ve bu özelliğiyle diğer hukuk metinlerinden belli ölçüde ayrılmaktadır. Örnek:

(3) O tarafa yürüdüğünü gördüm. Bu sırada iyice şüpheledim. Abdi'nin dükkânından çıkıp araca doğru yaklaştım. Yakından yüzlerine baktım. Bunun üzerine benim meraklı şekilde bakmamdan rahatsız olmuş olacak ki direksiyonda oturan saç az beyaz olan ve sonradan adını ... olarak öğrendiğim kişi yavaş yavaş ... doğru gitti. İlerden dönüp geldi. ... Kuyumcusunun olduğu yere aracı park etti. Ben kendi dükkânıma gittim (Şi)

5. ir Söylem Tipi

Geleneksel Türkolojide *geniş zaman* (Aorist) olarak bilinen *ir* biçimi, Türkiye Türkçesinde belli bir zamansal ilişkiden ziyade bir kipsellik bildirmektedir (Johanson 1998: 44, Aydemir 2010: 27-28). Ancak *ir* bitimli biçimi, anlatı metinlerinde kullanıldığında genelde bu kiplik işlevi silikleşmekte ve hatta tamamen ortadan kaybolmaktadır. Bu biçim, söylem tipi olarak kullanıldığı durumlarda, *geçmişlik* : *geçmemişlik* karşıtlığı anlamında bir *geçmemişlik* bildirmektedir (Johanson 1971: 81, Schönig 1997: 84). Görünüşsel açıdan bakıldığında ise *ir*, *intraterminallik* : *postterminallik* karşıtlığı anlamında intraterminallik bildiren (+Intra), ancak postterminallik bildirmeyen (-Post) bir biçimdir (Johanson

1994: 254). Genel olarak hukuk metinleri incelendiğinde, *ir* biriminin değişik hukuk metinlerinde söylem tipi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin yasa metinlerinde söylem tipi olarak hemen hemen sadece *ir* biçimi karşımıza çıkmaktadır. Bu tür metinlerin stilistik ve dilsel özelliklerinin yanı sıra metinsel yapılarının da bunda rol oynadığı düşünülmelidir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, yasa metinlerinde genelde sadece *ir* söylem tipi karşımıza çıkmaktadır. Zira bu tür metinlerde karar/emir/düstur/kural/yaptırım gibi anlamsal içerikler ağır basmaktadır ve bu içerikler doğal olarak zamansal/görünüsel kategoriyi değil, kipsellik kategorisini daha yakından ilgilendirmektedir. Örneğin bu gibi durumlarda, zamansal ve görünüsel işlevleri ağır basan ve kipsellik bildirmeyen *yor* ve *mekte(dir)* birimleri kesinlikle kullanılmaz. Şimdi *ir* biriminin söylem tabanı olarak kullanıldığı şu iki örneğe bakalım:

(4) *Kuruluş bildirimi ve belgelerin doğruluğu ile dernek tüzüğü, en büyük mülkî amir tarafından altmış gün içinde dosya üzerinden incelenir.*

Kuruluş bildiriminde, tüzükte ve kurucuların hukukî durumlarında kanuna aykırılık veya noksanlık tespit edildiği takdirde bunların giderilmesi veya tamamlanması derhâl kuruculardan istenir. Bu istemin tebliğinden başlayarak otuz gün içinde belirtilen noksanlık tamamlanmaz ve kanuna aykırılık giderilmezse; en büyük mülkî amir, yetkili asliye hukuk mahkemesinde derneğin feshi konusunda dava açması için durumu Cumhuriyet savcılığına bildirir. Cumhuriyet savcısı mahkemeden derneğin faaliyetinin durdurulmasına karar verilmesini de istevebilir. (MK, Madde 60)

(5) *Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alınkonulabilir. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir. Bu merciin kararı, yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idarî karar kendiliğinden yürürlükten kalkar (AY, Madde 33)*

ir birimi, sadece yasa metinlerinde değil, aynı zamanda diğer hukuk metinlerinde (iddianame, tutanak) de söylem tipi olarak kullanılmaktadır. Ancak bu tür metinlerde, yasa metinlerinin aksine kipsellik işlevi yoktur. Örneğin aşağıdaki iddianameden alınan iki örnekte söylem tipi olarak kullanılan *ir* birimini görmekteyiz ve bu birim, genelde ilgili metinlerin kişilerle ilgili kimlik bilgilerinin verildiği ve insan tasvirlerinin (Personenbeschreibung) yapıldığı başlangıç bölümlerinde (örn. mahkeme kararlarının veya duruşma tutanaklarının başında) karşımıza çıkmaktadır:

(6) *... oğlu ...'den olma, ... doğumlu, ... ili, ... ilçesi ... Mah. ... cilt ... aile sıra no, ... sıra no'da nüfusa kayıtlı ... Beldesi ... Mah. ... ikamet eder (Eİ)*

(7) Sanık ..., ... oğlu ... olma, ... doğumlu, ... doğumlu olduğunu, ... nüfusuna kayıtlı olduğunu, ... Cezaevinde bulunduğunu, ... adresinde ikamet eder, Evli 1 çocuklu olduğunu, okul durumunun lise terk olduğunu, mesleğinin elektrik tesisatçısı olduğunu, aylık gelirin ... olduğunu, kirada oturduğunu, 350 TL kira ödediğini, Sosyal güvencesinin SSK olduğunu beyan eder (Metin 4)

Aynı zamanda iddianame metinlerinin sonunda yer alan “iddia ve talep bölümü”nde de *ir* söylem tipi yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda *ir* söylem tipi, genelde içerdiği kipselliğe de uygun olarak kanunî bir “talebi” ve/veya “yaptırımı” bildirmektedir. Örnekler:

(8) Kovuşturma ve soruşturma giderlerinin şüpheliden tahsiline karar verilmesi,

Kamu adına talep ve iddia olunur. (Metin 5)

(9) Yukarıda sıralanan nedenlerle şüphelinin ... cezalandırılmasına karar verilmesi ... uyarınca kamu adına iddia ve talep olunur (Metin 6)

6. *miştir* Söylem Tipi

Resmî ve idarî yazışma dilinde çok yaygın olarak kullanılan *miştir* biçimi, hukuk metinlerinde *di*'den sonra en çok kullanılan söylem tipidir. *Geçmişlik* : *geçmişlik* karşıtlığı anlamında kesin bir *geçmişlik* ifade eden bu birimin zamansal işlevi kesinlikle *di*'ninki ile aynı değildir (Johanson 1971: 80). Bu fark bağlamında Johanson, *miştir*'in diyagnostik anlamda *di*'ye bir karşıtlık oluşturduğunu ifade etmektedir (1971: 79). Dolayısıyla *miştir* her ne kadar *di* ile benzer bir zamansal ilişki (geçmişlik) bildirse de, diyagnostik olma özelliği ile ondan temelde ayrılır. Görünüşsel açıdan ise bu birim, tam anlamıyla “nötr” (neutral) bir karakter gösterir, yani *intraterminallik* : *postterminallik* karşıtlığı anlamında bariz bir renk taşımaz ve görünüşsel açıdan oldukça fakirdir (Johanson 1971: 80, 1971: 305).

Bir söylem tipi olarak *miştir*, örneğin mahkeme kararlarının başlangıç ve sonuç bölümlerinde değil, bu metinlerin deyim yerindeyse sadece *gelişme bölümlerinde* karşımıza çıkmaktadır. Genelde birden çok paragraftan oluşan bu gelişme bölümlerinde davanın özeti, kronolojisi ve davaya ilişkin önemli tespitler yer almaktadır. Bu işleviyle *miştir*, *mikro söylemler* oluşturarak daha büyük *makro söylemlerin* (paragraf, bölüm, metin) oluşumuna katkıda bulunmaktadır.⁵ Mesela aşağıdaki duruşma tutanağında – ki bu, mahkeme kararı formatında hazırlanmıştır – *miştir* biçimi, metnin gelişme bölümünde hâkim bir söylem tipidir:

⁵ Burada kullanılan *mikro-söylem* (Mikrodiskurs) en az bir *yüklemliden* (Prädikation) oluşan alt bir dizgeyi, *makro-söylem* (Makrodiskurs) ise mikro-söylemlerden oluşan üst bir dizgeyi ifade etmektedir (bk. Rentzsch 2005: 47).

(10) Hüküm veren Danıştay Üçüncü Dairesince Danıştay Başsavcısı tarafından kanun yararına temyiz edilen İzmir 3. Vergi Mahkemesinin ... sayılı kararı incelendikten ve Tetkik Hakimi ...'ün açıklamaları dinlendikten sonra işin gereği görüşülüp düşünüldü:

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 51'inci maddesinde ... ilgili bakanlıkların göstereceği lüzum üzerine veya kendiliğinden Başsavcı tarafından kanun yararına temyiz olunabileceği kurala bağlanmıştır.

Öte yandan, aynı Kanunun 31'inci maddesinin göndermede bulunduğu Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 423'üncü maddesinin 6'ncı bendinde ... yargılama giderlerinin davada haksız çıkan tarafa yükletileceği hükmüne yer verilmiştir. ... sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Avukatlık Asgari Ücret Tarifesinin 1'inci maddesinde; avukatlık ücretinin kanun gereği karşı tarafa yükletilmesi gereken durumlarda, Avukatlık Kanunu ve bu Tarife hükümlerinin uygulanması ön görülmüştür.

Bu durumda, ... sözkonusu vergi mahkemesi kararının kanun yararına bozulması gerekmiştir.

Açıklanan nedenlerle, Danıştay Başsavcısının temyiz isteminin kabulü ile yürürlükteki hukuka aykırı bir sonuç ifade eden ... sayılı kararının ... bozulmasına, kararın bir örneğinin Maliye Bakanlığı ile Danıştay Başsavcılığına gönderilmesine ve Resmî Gazete'de yayımlanmasına 23.9.2011 gününde oybirliğiyle karar verildi. [Metin 7]

7. maktadır Söylem Tipi

Hukuk metinlerinin en tipik ve karakteristik özelliklerinden biri de, *yor* biriminin söylem tipi olarak hiç kullanılmamasıdır. Bu, hukuk metinlerini diğer metin türlerinden (öykü, roman, yazılı basın dili vb.) ayıran en temel özelliktir. Dolayısıyla temelde *geçmişlik* içermeyen senkron haber (Ø) söylem tabanı, hukuk metinleri dikkate alındığında sadece *ir* ve *mektedir* tarafından temsil edilmektedir.

Bir söylem tipi olarak *mektedir*, hukuk metinlerinde görece az kullanılmakta olup öncelikle geçmişlik : geçmemişlik karşıtlığı temelinde kesin bir *geçmemişlik* bildirir ve bu anlamda *miştir'*e bir karşıtlık oluşturur (Johanson 1971: 81). Bu özelliğiyle *miştir* ve *mektedir*, resmî/idarî yazı dili ile haber diline uygun bir zaman sistemi oluşturmaktadır (Johanson 1971: 80). Görünüşsel açıdan ise *mektedir*, intraterminallik : postterminallik karşıtlığı temelinde silikleşmiş bir intraterminallik bildirir. Aşağıdaki bir mahkeme kararından alınan örnekte *mektedir* birimi, tıpkı *miştir* gibi metnin başlangıç ve sonuç bölümünde değil, gelişme bölümünde karşımıza çıkmaktadır:

(11) Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 29'uncu ve 34'üncü madde hükümleri uyarınca, ... sözkonusu belgelerin yasal defterlere işlenmiş olması gerek-mektedir.

Bu durumda, somut bir belgeye dayandırılmadan indirim konusu yapılan katma değer vergisinin kabul edilmesi anılan yasa maddelerine aykırı olacağından yapılan tarhiyatta isabetsizlik bulunmamaktadır.

Açıklanan nedenle temyiz isteminin kabulü ile mahkeme kararının bozulması gerekeceği düşünülmektedir.

... temyiz dilekçesinin öne sürülen hususlar, ... vergi mahkemesince verilen ısrar kararının dayandığı hukuki ve yasal nedenler karşısında anılan kararın bozulmasının gerektirir nitelikte görülmemektedir.

Açıklanan nedenle temyiz isteminin reddi ve vergi mahkemesi ısrar kararının onanmasının uygun olacağı düşünülmektedir. (Metin 8)

Aşağıdaki tutanaktan alınan örnekte ise *mektedir* birimi, aynı şekilde metnin gelişme olarak adlandırabileceğimiz orta bölümde bir söylem tipi olarak işlev görmektedir:

(12) *Bakanlar Kurulunun kolektif bir işlemi olması nedeniyle tüzüklerin, tasarı aşamasında tüm bakanlıkların görüşlerinin alınması suretiyle hazırlanması yerleşmiş bir idari uygulama olduğundan, Bakanlar Kurulu değişikliğinden önce hazırlanarak Danıştay'ın incelemesine sunulan tüzük tasarılarının incelenmesi aşamasında Bakanlar Kurulu değişikliği nedeniyle incelenmesine devam edilebilmesi için yeni Bakanlar Kurulunun Tasarı hakkındaki görüşünün saptanması gerekmektedir.*

Dosyanın incelenmesinden, ... Bakanlar Kurulunun atandığı anlaşılmaktadır. (Metin 1)

8. Söylem Tiplerinin Karışık Kullanımı

Buraya kadar, söylem tipleri genel olarak tek tek ele alınıp belli metin bölümleri temelinde betimlenmeye çalışıldı. Ancak bu söylem tipleri, bir metnin bütünselliği ve metinsel örgüsü içinde karışık olarak, yani belli bir değiştirim/nöbetleşme içinde de kaşımıza çıkmaktadır. Johanson bu olguyu, “anlatısal (ton) türlerinin zamansal motivenin olmadığı bir karışımı” olarak nitelendirmektedir (1971: 84). Söylem tiplerinin seçimi, metnin stilistik şartlarının dayatmasına bağlı olsa da, gerçek dil kullanımı, söylem tipleri arasında (örneğin *ir ve yor*) çok keskin ilkesel bir farka izin vermemektedir (Johanson 1971: 83). Dolayısıyla bir hukuk metninde, yani hukuksal söylemin belli bir varyantında (örneğin mahkeme kararında) işlevce birbirinden çok farklı olan *di*, *miştir* ve *mektedir* söylem tipleri bazen arka arkaya, bazen de karışık olarak kullanılmaktadır. Özellikle *mektedir* ve *miştir* birimlerinin metnin belli bölümlerinde (gelişme bölümlerinde) karışık kullanıldığını görmekteyiz. Bu karışık kullanımda, daha doğrusu söylem tipi değişikliğinde *miştir* ile *mektedir* arasındaki görünüşsel karşıtlık seçenekleri (Kontrastmöglichkeiten) farkının etkili olduğunu belirtmemiz gerekmektedir (krş. Johanson 1971: 84). Zira bu iki söylem tipinin seçiminde ne zamansallık ne de metnin stilistik şartları önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin aşağıdaki mahkeme kararında, metnin başlangıç ve sonuç bölümünde *di* birimi

başka hiçbir biçimle rekabet etmezken ve – muhtemelen *di*'nin Johanson'un "tunc düşüncesi" anlamındaki mesafelilik ifadesiyle de alakalı olarak – karışık bir kullanım göstermezken, metnin diğer bölümlerinde ise *miştir* ve *mektedir* biçimleri karışık/nöbetleşe bir kullanım göstermektedir. Zira *miştir*, *di*'nin aksine *diyagnostik* bir özellik taşır ve anlatıcının anlatılan olaya ilişkin "mesafeli olmayan" ve/veya "güncel olan" tutumunu ortaya koyar; yani burada mahkeme, alınan karara karşı mesafeliliğini *di* ile bildirirken, dava ile ilgili tespit, mütalaa ve değerlendirmelerini ise *miştir-mektedir* söylem tabanlarının karışık kullanımıyla aktarmaktadır. Böylece mahkeme, *di*'li anlatıyla alınan karar bağlamında kendini mesafeli olarak konumlandırırken, *miştir* ve *mektedir*'li bölümlerde ise olayları *diyagnostik* bir yaklaşımla aktarmaktadır:

(13) Hüküm veren Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu'nca, dosyadaki belgeler incelendikten sonra gereği görüşüldü:

1989 yılına ait defterlerin su baskınına uğradığı öne sürülerek ... aynı yılın Ağustos dönemi için salınan kaçakçılık cezalı katma değer vergisini kaldıran vergi mahkemesi direnme kararı Vergi Dairesi Başkanlığı tarafından temyiz edilmiştir.

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 30'uncu Maddesinde ... maddi delillerin bulunmadığının kabul edileceği belirtilmiştir. Maddede, defter ve belgelerin hangi nedenle olursa olsun ibraz edilmemesi re'sen takdir sebebi sayılmıştır. Dönem defter ve belgelerini inceleme elemanına ibra etmeyen kurum hakkında re'sen takdire başvurulmasında bu nedenle yasaya aykırılık bulunmaktadır.

Uyuşmazlığın esası, defter ve belgelerini su baskınına uğradığı için sunmayan kurumun katma değer vergisi indirimlerinin hangi koşullarla kabul edileceği ile ilgilidir.

3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 29'uncu Maddesinin 1/a bendinde, mükelleflerin ... katma değer vergisini indirebilecekleri... hüküm altına alınmıştır.

Bu hükümler karşısında, ... sözkonusu belgelerin kanuni defterlere kaydedilmiş olması gerekmektedir. Öngörülen bu koşullarla vergilendirmeye belge düzeninin yerleştirilmesi amaçlanmıştır.

Dosyadaki belgelerin incelenmesinden ... belgelerin islanmış ve yarı okunamaz hale geldiğinin saptandığı görülmektedir. Yükümlünün inceleme elemanına gönderdiği 19.06.1991 günlü yazının düzenlendiği tarihte henüz ... Hâkimliği'nce söz konusu dosya üzerinde tespit kararı verilmediği anlaşılmaktadır. Ancak, Ticaret Kanunu hükümleri uyarınca temin edilecek dosyaya sunulmuş bir zayi belgesi de bulunmamaktadır.

Türk Ticaret Kanunu'nun 68'inci Maddesi'nin son fıkrası uyarınca ... gösterilen vergilerin indirim konusu yapılabileceğinin kabulü gerekmektedir.

Defter ve belgelerin incelemeye ibraz edilmemesi halinde ... dava konusu tarhiyatın kaldırılmasında yasaya uygunluk bulunmamaktadır.

Açıklanan nedenlerle, ... sayılı kararının bozulmasına, ... oy çokluğu ile karar verildi. (Metin 8)

9. Söylem Tiplerine Göre Hukuk Metinlerinin Sınıflandırılması

Metin-dilbilimsel açıdan bakıldığında metinler, temel işlevlerine göre farklı türlere ayrılabilir. Örneğin Brinkmann, metinleri işlevleri temelinde 5 ayrı gruba ayırmaktadır: a) *bilgilendirme işlevli* (Informationsfunktion) metinler, b) *çağrı işlevli* (Appelfunktion) metinler, c) *yükümlülük işlevli* (Obligationsfunktion) metinler, d) *irtibat/temas kurma işlevli* (Kontaktfunktion) metinler ve e) *beyan işlevli* (Deklarationsfunktion) metinler (2001: 176-177). Bu sınıflandırma çerçevesinde kanun metinleri çağrı işlevli metinler kategorisinde gösterilirken, sözleşme metinleri ile garanti belgeleri, yükümlülük işlevli metinlere dâhil edilmiştir. Buna karşın Busse, yasa metinlerinin öncelikli işlevinin bilgilendirmek olduğunu ve dolayısıyla yasa metinlerinin mesela mahkeme kararlarından oldukça farklı olduğunu ifade etmektedir (1992: 73). İşte işlevleri ve tipolojileri farklı olan hukuk metinlerinin oluşturulmasında yüklemleştiricilerin, diğer bir ifadeyle söylem tiplerinin çok önemli işlevleri vardır. Bu işlevler, öncelikle metinsellik temelinde, yani değişik cümleler üstü birimlerin (paragraf, bölüm, metin) oluşturulmasında ortaya çıkmaktadır. Ayrıca hukuk metinlerinin türü de kullanılacak söylem tiplerinin türü, işlevi ve kullanım sıklığı konusunda belli oranda belirleyici olabilmektedir. Mesela belli hukuk metinlerinde ağırlıklı olarak kullanılan bir söylem tipi, bir başka hukuk metninde ya daha az görülmekte ya da hiç kullanılmamaktadır. Kısaca söylemek gerekirse, söylem tiplerinin metinsellik ile ilgili özellikleri, işlevleri ve kullanım sıklıkları oldukça farklıdır. İncelediğimiz çok sayıda hukuk metninin incelenmesi ve analizi sonucunda hukuk metinlerinde kullanılan söylem tipleri bağlamında şu tespitleri yapabiliriz:

a) **di tabanlı anlatı**, genel olarak mahkeme kararlarının giriş ve sonuç bölümlerinde karşımıza çıkmaktadır. Mahkeme kararlarının giriş bölümleri, mahkeme heyetinin davaya ilişkin kendi görüşünü özet olarak verir ve genelde bir-iki cümleden oluşur. Sonuç bölümü ise, mahkeme heyetinin davayla ilgili kesin hükmünü bildirir ve aynı şekilde bir-iki cümleden oluşur. İncelediğimiz bütün mahkeme kararlarının giriş ve sonuç cümlelerinde sadece *di* tabanlı anlatı vardır.

b) **ir tabanlı anlatı**, çok yaygın olarak yasa metinlerinde, nadir olarak da mahkeme kararlarının giriş bölümlerinde, iddianamelerin giriş ve sonuç bölümlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bütün anlatılarda olduğu gibi, hukuk metinlerinde de *ir* biriminin diyagnostik (*diagnostisch*) kullanımında yaygın olan kiplik işlevi yoktur, buna karşılık zamansal karşıtlık anlamında görece bir *geçmemişlik* (Nonanteriorität) (-PAST) söz konusudur.

c) *miştir tabanlı anlatı*, çok yaygın olarak mahkeme kararlarının gelişme bölümlerinde, aynı şekilde iddianamelerin gelişme bölümlerinde, tutanakların gelişme bölümlerinde karşımıza çıkmaktadır. Mahkeme kararlarının ve iddianamelerin gelişme bölümleri en az bir paragraftan oluşmaktadır ve bu bölümlerde mahkeme heyetinin davanın içeriği, gelişimi ve süreciyle ilgili tespit ve değerlendirmeleri yer alır.

d) *maktadır tabanlı anlatı*, tıpkı *miştir* gibi, iddianamelerin ve mahkeme kararlarının gelişme bölümlerini oluşturan paragraflarda karşımıza çıkar. Genel olarak ilgili makamın/mahkemenin olayla/davayla ilgili değerlendirme ve tespitlerinin anlatıldığı bu bölümlerde *mektedir*, *miştir*'in aksine bir geçmişlik ifade eder; görünüşsel açıdan ise silik bir intraterminallik yansıtır.

10. Sonuç

Bu makalede, hukuk metinlerinde kullanılan *söylem tipleri* metin-dilbilimsel açıdan analiz edilip betimlenmiştir. Bu yapılırken öncelikle çok değişik türde hukuk metni (yasa metinleri, iddianameler, mahkeme kararları, tutanaklar vs.) taranmak suretiyle bir veri tabanı oluşturulmuştur. Elde edilen veriler temelinde, aslında temel cümle yüklemleştiricisi olarak kullanılan ve değişik *zaman-görünüş-kiplik* işlevleri de olan *ir*, *di*, *miştir* ve *mektedir* gibi biçimlerin hukuk metinlerinde birer söylem tipi olarak üstlendikleri işlevler detaylıca ele alınmıştır. Bitimli biçimlerin cümle bağlamındaki işlevlerini değil, sadece cümlelerüstü birimler (paragraf, bölüm, metin gibi) temelindeki işlevlerini irdeleyen bu çalışma, bir deneme olup değişik türdeki metinlere (hikâye, roman, yazılı basın) de uygulanabilecek bir model sunmaktadır. Bu anlamda bizim çıkış noktamız, bitimli biçimlerin yazılı hukuk metinlerinde üstlendikleri metinsel roldür ve biz bu rolü dilbilimsel ve metin-dilbilimsel temelde betimlemek istedik. Ayrıca bu çalışma kapsamında hukuk metinleri, kullanılan söylem tiplerine göre yeni bir değerlendirmeye tabi tutulmuş ve böylece bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre hukuk metinlerinde *di* ve *miştir* en çok kullanılan söylem tipleridir. Örneğin yasa metinlerinde genel olarak *ir* söylem tipi görülürken, mahkeme kararlarında ise *ir*, *di*, *miştir* ve *mektedir* söylem tipleri kullanılmaktadır. Bütün bunlardan hareketle şu çıkarımı yapmak mümkündür: Hukuk metinlerinin daha küçük bölümlere (paragraf, bölüm vs.) ayrılmasında, yani bir çeşit söylem analizi yapılmasında, söylem tiplerinin önemli bir rolü vardır ve biz bu rolü, bu çalışma kapsamında değişik bir perspektiften ortaya koymaya çalıştık.

Kaynaklar

Aydemir, İbrahim Ahmet (2010). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*. Grafi-ker Yayınları: Ankara.

Aydemir, İbrahim Ahmet (2012). "Türk Hukuk Dili Üzerine Araştırmalar I", *TDAY-Belleten* 2010/2, s. 19-36.

- Brinker, Klaus (2001). "Textfunktionale Analyse". Klaus Brinker (Yay.) *Text- und Gesprächslinguistik*. New York: Berlin: de Gruyter, 175-186.
- Busse, Dietrich (1992). *Recht als Text. Linguistische Untersuchungen zur Arbeit mit Sprache in einer gesellschaftlichen Institutione*. Tübingen: Niemeyer.
- Comrie, B. (1985). *Tense*. (Cambridge Textbooks in Linguistics). Cambridge: Cambridge University Press.
- Schönig, Claus (1997). *Finite Prädikationen und Textstruktur im Babur-name*. *Turcologica* 31. Harrassowitz: Wiesbaden.
- İmer, Kamile & Ahmet Kocaman & A. Sumru Özsoy (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi: İstanbul.
- Johanson, Lars (1971). *Aspekt im Türkischen. Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystems*, *Studia Turcica Upsaliensia* 1, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Johanson, Lars (1994). "Türkeitürkische Aspektotempora". R. Thieroff & J. Ballweg (Yay.) *Tense systems in European languages*. Tübingen: Niemeyer, 247-266.
- Johanson, Lars (1998). "The structure of Turkic". L. Johanson und É. Á. Csató (Yay.) *The Turkic languages*, London, New York: Routledge, 30-66.
- Johanson, Lars (2007). "Aspectotemporal connectivity in Turkic: Text construction, text subdivision, discourse types and taxis". Rehbein, J. & Hohenstein, C. & Pietsch, L. (Yay.) *Connectivity in grammar and discourse*. Amsterdam: John Benjamins, 188-198.
- Rentzsch, Julian (2005). *Aspekt im Neuuirgischen*. (*Turcologica* 65.) Wiesbaden: Harrassowitz.
- Weinrich, Harald (2001). *Tempus: Besprochene und erzählte Welt* (Taschenbuch), (= Sprache und Literatur 16). User: prolibri.de. Stuttgart, Berlin, Köln : Kohlhammer 1964).

Örneklerin Alındığı Kaynaklar:

- AY (= 1982 Anayasası, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, 13.12.2013)
- MK (=Türk Medeni Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, 13.12.2013)
- Eİ (= Ergenekon İddianamesi, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/9522359.asp>, 15.11.2013)
- Şİ (= Şemdinli İddianamesi, http://dosyalar.hurriyet.com.tr/download/sem-dinli_iddianame.pdf, 13.12.2013)
- [Metin 1] www.danistay.gov.tr/dergiler/117.pdf (25.10.2013)

[Metin 2] (İstanbul 18. Sulh Ceza Mahkemesi Duruşma Tutanağı, 28.11.2013)

[Metin 3] (<http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/>, 11.11.2013)

[Metin 4] <http://www.muzafterekin.com.tr/wp-content/uploads/2011/06/192.-Celse-21.06.2012.doc> (3.5.2014)

[Metin 5] www.sucveceza.org/phocadownload/5977%20sayl%20biyogvenlik%20kanuna%20muhalefet.pdf (01.12.2013)

[Metin 6] <http://hukukpostasi.blogspot.com/2011/12/sayin-adnan-oktara-yonelik-hakarete.html> (15.09.2013)

[Metin 7] www.alomaliye.com/2011/danistay_ucuncu_e_2011_1575.htm, (29.09.2013)

[Metin 8] (http://www.alomaliye.com/danistay_kararlari21.htm, 01.10.2013)